

A Bibliát, ha nem későn olvassuk, a Korán is érthetőbb lesz*

Duray Miklós

Varga Norbert:

A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe

Kolozsvár – Budapest, Exit Kiadó – Marczibányi Téri Művelődési Központ, 2013, p. 168

ISBN: 9789737803023

Varga Norbert könyvének olvasatán eszembe jutottak a sivatagi atyák humoros történetei. Az egyik szerzetes atya hosszú életének egy történetzilánkja arról a számára emlékezetes eseményről szól, amikor meglátogatta őt egy, a világban élő bölcs szerzetes társa, aki látván, hogy az öreg mily’ szegénységben él, mert a Biblián kívül semmije sincs, megajándékozta őt egy bibliamagyarázattal. Amikor egy év múlva ismét hozzá látogatott, megkérdezte az öreget „Atya, segített-e a könyvem, hogy jobban megértsd a Bibliát?” Az öreg szerzetes meglepődve válaszolt. „Pontosan az ellenkezője történt. A Bibliához kellett nyúlnom, hogy megértsem a könyvedet.”

Az idézett, régen, feltehetően megesett történetnek azonban pontosan az ellentéjtét éreztem, amikor Varga Norbertnek a doktori disszertációján alapuló nagylélegzetű tanulmányát olvastam. Nem a Bibliát vagy a Koránt kell újraolvasnom következtetéseinek megértéséhez, hanem megállapításaiból további értelmezésekre juthatunk.

Varga Norbert tanulmánya megírásának indokoltsága vitathatatlan, hiszen jelenleg a Földünk lakóinak mintegy fele három monoteista vallás – a zsidó, a keresztény és a muszlim egyházak – vonzáskörébe, illetve kultúrkörébe, valamint értékrendjének befolyása alá tartozik. A három egyistenhívő vallás a Biblia ószövetségi részének elfogadása által közös szellemi gyökérről fakad. Közülük az utóbbi kettő térítő jellegű, tehát befogadó, míg a zsidó, az elmúlt több mint két évezredben kevésbé volt befogadó, ezért is maradt a legkisebb és a világot saját viszonylatában minősítő felekezet.

Az ókori felfogás szerint a zsidósághoz való tartozást az apai leszármazás jelentette, ami racionális népcsoport politikára utal – asszonyt rabolni lehet, apát aligha. Ugyanakkor az eredendő zsidó nép, különböző tragikus, népfogyatkozási, szolgasági és fogsági megpróbáltatásai során kétfajta belátásra jutott. A kezdeti évszázadok

* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

Duray Miklós a Nyugat-magyarországi Egyetem címzetes egyetemi docense. E-mail: duray.miklos@gmail.com.

ban a befogadást fontosnak tartotta – be kell fogadni a hozzánk idomítható idegen népeket. Később a megkülönböztetésre és az elhatárolódásra helyezte a hangsúlyt. Ma, a rabbinikus hagyomány, a halacha okán anyai ágon öröklődik a zsidó származás, ami inkább a kizáródást és egyben a bezárkózást eredményezi – Izrael állam törvényei is eszerint igazodnak.

Nyilván ezzel az egyensúlytalansági állapottal függ össze részben a felvilágosodás korától jelenvaló, a számbelileg legkisebb monoteista felekezet számára leginkább elfogadható liberális igény, hogy legyen elválasztva egymástól az egyház és az állam, de az is nyilvánvaló, hogy ennek más oka is van: az izraelita egyház Európában a huszadik századig nem tudott összefonódni az állammal. Sajátos, hogy az 1947 óta az államok közötti jog alapján létező Izrael Államban nem történt meg az állam és az egyház szétválása. A muszlim államoknak csak egy részében következett be ez a szétválás, azonban ott is erősödik a fundamentalizmus, míg a keresztény hagyományú államokban mindenütt megtörtént az egyház és az államhatalom különválása, sőt az elhatárolódás egyre fokozódik. Van egy európai gyökerű nagy állam, az Amerikai Egyesült Államok, ahol soha sem kapcsolódott össze az állam és az egyház, noha az államot európai keresztények hozták létre. Igaz, éppen akkor, amikor az európai kultúrkörben a 18. század vége felé nem csak az egyház és az állam különválasztása vált igénnyé, hanem Európából áramlott ki egy új pénzügyi—szellemi—hatalmi összefonódást megalapozó szervezkedés, a szabadkőművesség, ami szabad térre lelt az önmagát kereső Új Világban. Washington D.C várostérképe is erről tanúskodik.

A három monoteista világvallásnak az egy-gyökerűségét bizonyító, a mezopotámiai Ábrahám ősapára utaló eredete inkább legenda mintsem valóság, noha az egyistenhívés és az Ószövetség elfogadása több mint tény. Ezeknek a vallásoknak a vonzókörében kialakult kultúrák, értékrendek, eszmék, még ha egy televényen is indultak szaporodásnak, mégis, a napi valóság tükrében olyan távol állnak egymástól, mint élővilágunkban a majom az embertől, mert a hasonlóság inkább látszólagos a közös gyökerek ellenére: mindegyik más-más törzsejlődési irány eredménye. A viselkedés és a magatartás, de még a hasonlítható hagyományok is a gyakorlat alapján sokszor ellentmondóak. Akárcsak az egymással kapcsolatos tapasztalatok is.

Mindez nem azt jelenti, hogy nem kell keresni a közös gyökérről való szétszármazást. Ez a természettudományos megközelítése a társadalmi és kulturális azonosságok és különbözőségek tanulmányozásának. Varga Norbertnek a monoteista vallások ősgyökereihez visszanyúló vizsgálódása a társadalom és a gazdaság (a közélet) szervezésével kapcsolatban arról szól: lássuk, milyen alapokról indult el a 20. és a 21. századi értékviselkedés, hátha találunk az együtt létrehozott katyvasz megtisztítására közös megoldást.

Ha nem tudnám, hogy Varga Norbert teológiát, történelmet és politológiát tanult, akkor vakon mondhatnám, hogy természettudományi tanulmányokat folytatott,

hiszen a térben és időben való tájékozódási készsége erre utal – hacsak nem tekintjük a teológiát minden tudományok atyjának, versengve azokkal, akik ugyanezt állítják a matematikáról.

Teljesen világos a szerzőnek az a megállapítása, hogy az idő múlása a cselekvés tereként érzékelhető. Ezért logikus és fontos annak a hangsúlyozása az Ószövetség időtéri függvényrendszerében, hogy a múlt a ma tükrében válik a holnap valóságává. Még ha ennek teleologikus felfogása a predesztináltságra utal, ami ebben az esetben nem tétlenségre buzdít, hanem tevékenységre: tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy a jövőért a Feljebbvalóval kötött szerződésünk beteljesedhessen – tehát ne a tétlenségünk, hanem a tevékeny létünk legyen a beteljesülés meghatározója az Úr döntésében.

Ennek a vetületében kell értelmeznünk a szabadságot és a szabad akaratot is, ami különbözően jelenik meg a három egyistenhívő vallásban.

A zsidók szabad akaratát az Isten engedékenysége határolja be, mert Ő jeleníti meg az igazságot és a hatalmat, ami egyike a Szerződés alapelveinek. Az emberi cselekedet minősítése, akár bűnné nyilvánítása is ennek a függvénye – a Szerződés (magyarázott) szellemében és beteljesedése érdekében el lehet követni bármit, az nem bűn.

A muszlimok úgy vélik, csak a mindenható Isten birtokolja az örökkévalóság ismeretét, az embernek kell felismernie tetteinek felelősségét, de a Korán tanítása szerint senki sem hordozza mások tetteinek terhét, így akár az elkövető bűne is a bűnre vezetőt terhelheti. Ennek a vélelemnek akár felekezetek fölötti példamondata is lehetne „az ellenfél hibák elkövetésére kényszerít bennünket – I am sorry”.

A keresztények viszonyulnak a legbonyolultabban és leginkább körmönfontan a szabadsághoz és a szabad akarathoz. Ha minden az isteni akarat szerint történne, nem létezne bűn. Az ember azonban szabad akaratából válik bűnössé. Emiatt van értelme a bűnbocsátnak és a megtérésnek, mert az ember esendő. Luther szerint azonban az embernek nincs szabad akarata, mert minden előre elrendelt – ebből akár az is következhet, hogy bűne sincs, az eredendően kívül, amit a keresztség lemos.

Az unitárius tanítás ezzel ellentétes: az ember szabad akaratával egyenes arányban növekszik a felelőssége is. Az ember tehát azért rendelkezik szabad akarral, hogy felelősen hozhasson döntéseket.

Ezek alapvető különbségek a három monoteista vallás között, amelyek szellemi letéteményeiből egyértelműen kiolvashatók. Ezekre vezet rá bennünket Varga Norbert munkája, noha ezt a szentenciát nem mondja ki egyértelműen. Viszont fontos maga az érzékeltetés, a sorok közötti képzelt szövegek olvasása, mert így válik láthatóvá

mindazon valós vagy kikövetkeztetett hagyomány, ami befolyásolja, sőt meghatározza mai értékrendünket, magatartásunkat.

A három monoteista vallás ősi, akár közösnek mondható gyökereinek tanulmányozása szempontjából érzékletesen mutat rá Varga Norbert, hogy az első nagy törés az Ószövetségi történelem során a babilóniai fogsággal következett be, ami nemcsak a zsidó nép magatartását befolyásolta, hanem megalapozta az idegengyűlöletként felfogható elhatárolódást is az idegen népektől. Ami végül is a felebaráti szeretetet ásta alá. Ez után több mint fél évezrednek kellett eltelnie, hogy ismét megjelenessen a szeretet, mint érték és mérték – ez azonban már az Újszövetség hajnala. Bölceletileg talán ebben a két értékrendben gyökereznek Szent István intelmeinek azon sorai is, amelyek különbséget tesznek az idegenek és a jövevények (vendégek) között.

A Jézusról szóló történetek egyike az eltévelyedett bárányról szól, amit a keresztények, azaz a Jézust követők mindnyájan jelképes üzenetnek tekintenek, noha lehet, hogy gyökere nagyon is anyagi jellegű és ószövetségi eredetű. Talán még Dávid Király idejéből származtatható, hiszen az akkori felfogás szerint, ahogy arra Varga Norbert is felhívja a figyelmet az Exegézis alapján, „a bajba jutott állat megmentése fontosabb legyen minden izraelita számára, mint az állat gazdájának ellenséges viselkedése”.

Az állat, a haszonállat nem csak gazdagságot jelentett, hanem életet is, és nem csak akkor, hanem kétezer évvel később is. Nem véletlen, hogy a magyar nyelvben a marha nem csak lábasjószágot jelentett, hanem vagyont is. Ez nem csupán gazdaság szemléleti kérdés, hanem annak idején (és a mai gazdálkodó esetében is) az életben maradás egyik feltétele is volt. Nem véletlen, hogy a fáraónak az álmában megjelenő hét kövér és az őket felfaló hét sovány tehén jelképét a hét bőséges esztendőre következő hét szűk esztendőként, József (Jákob fia) fejtette meg, akit a Korán is említ. A hét bő esztendőre elrendelt takarékosági program már-már a tervezett gazdálkodást juttatja eszünkbe, de gazdasági, sőt államszervezési stratégiai gondolkodást is, ami nem kizárt, hogy ugyancsak Józsefhez köthető.

Ha a mából tekintünk a múlt felé, sokszor úgy tűnik, hogy mást tartunk elhanyagolhatónak vagy fontosnak a múltban, mint azt, amit akkor fontosnak, elhanyagolhatónak vagy akár elintéztett, esetleg meghaladott ügynek tekintettek.

Egyik ilyen esemény a Templom lerombolása volt, aminek a gazdasági élethez csupán annyi köze van, hogy pénzbe kerül az újjáépítése – sokkal súlyosabb az identitással és a zsidó társadalom egyben tartásával kapcsolatos vonatkozása. Sajátos, hogy az Ószövetség Krisztus előtti időszakában templomrombolás már egyszer megtörtént, a babilóniai fogság kezdetén. De midőn kiszabadultak a zsidók a (mai Irak területén lévő) fogságból, újjáépítették a templomot. Regenerálódott, de egyúttal

összezárttá és bezárttá vált a zsidó társadalom. A Szentély második lerombolása Krisztus után 70-ben azonban sok évszázadra megpecsételte a zsidók sorsát. A második templomot a mai napig nem építették újra.

A Krisztus előtt mintegy 130 évvel kezdődő szétszórás Bár Kochba király idején, akit Ákivá rabbi messiásnak kiáltott ki, több mint kétezer évre meghatározta a zsidóság életét. A zsidóság szempontjából ennek a szörnyűséges korszaknak az elejére tehető egy olyan esemény, aminek hatása meghatározó volt a világtörténelem szempontjából is.

Jézus, aki Betlehemben született, és amikor felnőttként először látogatott Jeruzsálembe, elment az akkor még álló (második) Templomba. A jeruzsálemi zsidók vallási és gazdasági vezetői kiegyensúlyozott viszonyban álltak a római helytartóval, amit mai nyelven úgy mondanánk, hogy alkuhelyzetben voltak elsősorban saját érdekeik védelme érdekében. Ezt a helyzetet újkori magyar viszonylatban 1920 óta ismerjük, amióta az elszakított magyar nemzetrészek politikusai tojástáncot járnak a cseh, szlovák, román, szerb stb. hatóság képviselői előtt, hogy egyszerre igyekezzenek közösségi és egyéni érdeket érvényesíteni.

De mit tesz „Isten”? Megérkezik Jeruzsálembe, születése után mintegy 30 évvel az a Jézusnak nevezett zélóta, aki azonnal botrányba keveredik a helyi zsidókkal, ráadásul a Templomban. Erről a kereszténység kétezer éves történelmének hajnalán lejátszódott eseményről akkor még nem gondolták, hogy világtörténelmi következménye lesz. Azt még kevésbé gondolták, hogy innentől számítható majd az Ószövetséget felváltó, egyesek szerint leváltó Újszövetség. Az ádáz versenyfutás a két szövetség között a mai napig tart.

Mi történt valójában? Sem több, sem kevesebb, mint hogy Jézust megdöbbsentette, hogy a legszentebb helyen, a Templomban pénzváltók, állatkereskedők és mindenféle kufárok üzletelnek, akikről a zsidók ottani előjárói nyilván nagy hasznot kaszáltak, és ezt elnézte nekik Róma helytartója.

Jézusról a zsidó közösség előjárói már tudtak korábbról is, hiszen az isteni törvény beteljesítőjeként jött Jeruzsálembe, ami valójában messiást jelentett. A helyi megtépzott zsidó közösség vezetőinek pont ilyen emberre nem volt szüksége, azért sem, mert a kb. 150 évvel korábban messiásnak kikiáltott királyuk csak szenvedést hozott a nyakukba. Az ilyen nyughatatlan ember zavarta a köreiket, ők már csak kereskedni akartak, kapcsolatokat építeni, pozíciókat teremteni, túlélni. Ismerős a helyzet, 1990 februárjában, a prágai parlamentben három magyar képviselő betérjesztette a komáromi Jókai Egyetem megalapítását kezdeményező törvénytervezetet. Akik ez ellen a legádázabb harcot folytatták, szintén magyarok voltak – ma még a nevüket is felsorolhatnánk, de minek. Húsz év múlva reméljük senki sem fog rájuk emlékezni. Pedig akkor ők voltak (lettek valami okán) a rendszerváltoztatók, akik a kommunista

hatalom bukása után az új helyzetben hasonló pozícióba akartak jutni, mint a bukott rendszerben helyezkedő magyar kommunisták. Ők voltak a helytartó emberei.

Az nyilvánvaló, hogy Jézus további sorsát a kufárok kiűzése a templomból alapvetően meghatározta. Ettől az embertől meg kell szabadulni a rómaiak segítségével – jutottak döntésre a helyi zsidók vezetői. Azt nem tudhatták, hogy ez a döntésük egy új világ megszületéséhez vezet majd.

A döntés ugyan megpecsételte Jézus sorsát, egyúttal, az addigi életfelfogásokon választóvonalként átfutva, új értékrendet teremtett. A kufároknak a templomból való kiűzése az igazi választóvonal az Ó-szövetség és az Új-szövetség kora, valamint a kirekesztő és a befogadó felfogás között is.

Itt kezdődik abbéli bizonytalanságunk, hogy a lokalitás és az univerzalitás ellentmondásban állnak-e, vagy egymást kiegészítik. A kiűzés az Isteni univerzalitást szolgálta-e, ugyanakkor sértette-e a lokalitás érdekét, vagy a kufárok kereskedői univerzalitását vont-e kétségbe a lokalitás, a Szentély védelme? Noha számunkra nem kétséges, hogy a lokalitás (a helyi) és az univerzalitás (az egyetemes) csakúgy, mint az egyén (individuum) és a közösség (kollektíva) csak harmonikus egységben létezhet. Ebben a vonatkozásban nem árt arra is figyelni, hogy az univerzalitást ne cseréljük fel a globalitással és az egyetemességet az egységgel. Az univerzalitás ugyanis a különböző egyedek vagy csoportok laza, esetleg szorosabb együttműködését, együttes mozgását, összhangzását jelenti. A globalitás parttalan, amelynek keretnélküliségében a kozmopolita elemek tömege találkozik vagy nem találkozik egymással.

Varga Norbert tanulmányának vége felé többek között arra figyelmeztet, hogy a társadalomszervezésben és a vezetésben, illetve a kiválasztásban vagy kiválasztódásban is egyre több bizonytalanság jelenik meg, mert eltűnőben van a kiszámíthatóságba vetett hit. Ez nyilvánvalóan és áttételesen is a szabad akarral (vagy annak rosszul értelmezett megjelenésével), de mint emberi tényezővel és ennek következtében társadalomalakító tényezővel függ össze. Tanulmányának vonalvezetéséhez híven a szent könyvekben keresi a választ. Leszögezi, hogy a Biblia és a Korán emberképének ismerete nélkül nem adható válasz arra a kérdésre, hogy milyen a helyes, hagyományos vezetői magatartás. Az Ószövetség szerint az ember a független Isten képmása. A Korán viszont ezt elveti, helyette az embert Allah helyetteseként jeleníti meg. Mindkét szentkönyv Ádám révén nyilvánvalóvá teszi a bűnbeesést, amely állapotból inkább a Korán mutat kiutat, mert nem tekinti ezt az állapotot visszafordíthatatlannak. Viszont Pál apostol fogalmazza meg a rómaiakhoz írt levelében a kegyelem elnyerésének a lehetőségét, ami Jézus kereszthalála által adatik az ember számára.

Varga Norbert a modern ember szempontjából is értelmezhetően írja le, hogy az áteredő bűn az embernek olyan életteret teremt, amelyben megnyilvánulhat az isteni értékrend elleni lázadás. Tulajdonképpen ebben a térben jelenik meg a szuverén ember, akinek az egyénisége már nem csupán a szent könyvek szerint értelmezhető, mert beleépülnek a hellenisztikus, az ógörög és római szellemi és erkölcsi hagyományok is.

A tanulmányban tárgyalt szent könyvek mindegyike mind az államhatalom, mind a gazdasági hatalom forrásának Istent tartja. Varga Norbert Bubern idézi a *Próféták hite* c. könyve alapján, aki szerint a politika tulajdonképpen párbeszéd a politikussal és az Isten között. A vezető soha sem élhet vissza hatalmával, az elit tagjainak a népszolgájaként kell válniuk. Az Istent ebben az esetben azonban nem a legfelsőbb Feljebbvalónak kell tekinteni, hanem egyszerre az igazságosság, a közjó és a természetes korlátok képviselőjének. Ennek azonban érvényesnek kell lennie a közéleti és közpolitikai áttételek miatt az egész gazdasági életre is. Ami azt jelenti, hogy a gazdaság, ha kilép ebből az egyezményrendszerből, akkor társadalmi válságot idézhet elő. Ne felejtsük, minden eddigi hódítás (területi, hatalmi, gazdasági), ami túllépte a természetes társadalmi kereteket, előbb-utóbb természetes ellenállásba ütközött, ami az ellenálló, a természetes törvények védelmezői számára üldöztetést jelentett. Mind az Újszövetség, mind a Korán azt a vélelmet közvetíti, hogy az üldöztetés akkor nyer értelmet, ha igaz cél érdekében történik, végkicsengéssel: a nép, a közösség szolgálatában.

Az Ószövetség az emberi együttélést, az eltérő közösségek együttélését a hűség szempontjából ítéli meg. Varga Norbert, Izajás Könyvére utalva írja: a politikussal távol kell tartania magát a szélsőséges eszméktől és a szélsőséges nemzeti kitörésektől. De mi lesz a szabadpiaccal, a közösségi érdekektől elszabadult gazdasággal? Ha visszatérnénk az Ószövetség szabályaihoz, csak a közösség érdekében végzett gazdasági tevékenységet lehetne elfogadni. A szabadpiac képvisel-e közösségi érdeket? Lehet, hogy ez a legmélyebb ellentét az Ószövetség és az Újszövetség között. Erről szól egy 19. századi keletközép-európai zsidó vicc: A gazdag kereskedő felesége rémülten mondja a férjének, hogy „a városban azt híresztelik, közeledik a Messiás”. „Éppen ez hiányzott” sóhajtott a férje, aki éppen gazdasági gyarapodásukat tervezgette. Az asszony, látván férje kétségbeesését a kétezer évvel előtről visszaköszönő hír hallatán, vigasztalni kezdte őt. „Ne vedd a szívedre! Mi mindenben ment keresztül a mi népünk – szolgaságon, rabszolgaságon, pogromokon – és mindent túlélünk. Isten segítségével majd csak túléljük a Messiást is.”

Összegezve: Varga Norbert tanulmányának utolsó (IV.) fejezete tulajdonképpen egy politikai ars poetica, akár önmagára vonatkoztatva, akár ajánlva kezdő és gyakorló közpolitikusoknak és gazdaságpolitikusoknak. Viszont ismerve a történelmet akár a tárgyalt szent könyvekből, akár az egyéb történelemkönyvekből, vagy a jelenből is,

eléggyé egyértelmű kép tárulkozik elénk: kevés a példaérték, annál több az azt semmibe vevők serege.

Varga Norbert nagyszerű tanulmányáról végezetül elmondható: nagy kísérlet annak bemutatására, hogy az emberiség ismert történelme során mindig megvolt a törekvés az abszolútumnak való megfelelésre, amely törekvés az egy istent hívó vallások esetében szerencsére pontosan dokumentálható. Nos, ha ezek a dokumentumok rendelkezésünkre állnak, akkor szinte érthetetlen, hogy mégsem okulunk belőlük. Mindig csak utólagosan állapítjuk meg, mennyire tértünk el a szent könyvekben fellelhető, Istennek tetsző magatartási normáktól.

Zárómondatként abbéli óhajomat fejezem ki, utalva a tanulmány egyik megállapítására, hogy a közéletben tevékenykedő ember legalább a közösségével folytasson párbeszédet, ha már az Istennel nem is sikerül/sikerült kapcsolatot teremtenie.